

ISTORIA CARE A FOST SĂ FIE. UN MOMENT „FĂCUT” DIN RELAȚIILE DIPLOMATICE ROMÂNNO-SOVIETICE

ION CERNAT

Die Geschichte, die fast passiert ist. Ein „nachgestelltes” Moment aus den diplomatischen rumänisch-sowjetischen Verhältnissen

*(Zusammenfassung)**

In der Nacht vom 21.–22. Juni 1941, in der kurzen Zeit zwischen der Auslösung des deutschen Angriffs gegen die Sowjetunion und dem Beginn des „heiligen Krieges” Rumäniens für die Wiedervereinigung mit den im Juni 1940 abgetretenen Gebieten (Bessarabien, Nordbukowina und Herza Gebiet), ist ein unglaubliches Ereignis hinsichtlich der rumänisch-sowjetischen Verhältnissen passiert, das bisher den Historikern und dem Publikum vermutlich unbekannt geblieben ist. Es handelt sich um den Anruf des Aussenministers der Sowjetunion, Molotov, an den ehemaligen rumänischen Botschafter in Moskau, Grigore Gafencu, der – genauso wie der deutsche Botschafter Schulenburg – gegen die Kriegserklärung Rumäniens an die Sowjetunion war. Molotov, der zusammen mit dem Ausseminister Deutschlands, Ribbentrop, den deutsch-sowjetischen Pakt vom 23. August 1939 und das geheime Zusatzprotokoll – in dem „der sowjetische Partner sein Interesse für Bessarabien hervorhebt” – unterschrieben hatte, verlangte – mit Hilfe Gafencus – der rumänischen Regierung und Ion Antonescu, den Krieg gegen die Sowjetunion nicht zu erklären. Ihrerseits war die Sowjetunion bereit, die Dnjestergrenze gleich zu erkennen und, in diesem Sinne, ein Vertrag in Moskau oder Bukarest sofort abzuschliessen. Der Inhalt dieses Anrufs, der die strittige Frage der Ostgrenze Rumäniens behandelte, befindet sich in den Memoiren von Ioan Mocsony-Stârcea, die im Manuskript bei den Nationalarchiven bewahrt sind. Unseren Hinweisen gemäss enthält der Text des Verfassers, ausser der eigentlichen Nachricht, auch seine eigene Eingriffe und Gafencus Digressionen – wahrscheinlich sind diese von Zeit verformt, weil Ioan Mocsony-Stârcea seine Memoirs nach 1944 verfasst hat. Trotzdem können wir keinen von den beiden verdächtigen, dass sie eine vielleicht gewünschte, aber doch unwahrscheinliche Situation „erfunden” haben. Unsere Zweifel der Wahrhaftigkeit des Anrufs des Aussenministers der Sowjetunion, Viaceslav Molotov, am 22. Juni 1941 gegenüber, dadurch die Dnjestergrenze und die von Rumänien so sehr erwünschte Vertragsabschliessung garantiert worden

Analele Bucovinei, XXIV, 1 (48), p. – , Rădăuți – București, 2017

wären, sind von Gafencus Aussagen aus seinem eigenen Tagebuch verstärkt, wo es keine Bemerkung über Molotovs Anruf gibt.

Schlüsselwörter und -ausdrücke: der zweite Weltkrieg, rumänisch-sovietische Verhältnisse, Viaceslav Molotov, Grigore Gafencu, Ioan Mocsony-Stârcea.

În noaptea din 21–22 iunie 1941, în timpul scurt dintre declanșarea atacului german asupra U.R.S.S. și începerea „războiului sfânt” (poate fi sfânt un război?) al României pentru reîntregirea țării cu teritoriile cedate în iunie 1940 (Basarabia, nordul Bucovinei și Ținutul Herța), s-a petrecut, conform mărturiilor lui Ioan Mocsony-Stârcea, un eveniment incredibil privind relațiile româno-sovietice, rămas, după câte se cunoaște, necunoscut specialiștilor (istoricilor, în primul rând) și marelui public. Este vorba despre apelul telefonic al ministrului de Externe al U.R.S.S., Molotov, către fostul ambasador român la Moscova, Grigore Gafencu, care, asemenea ambasadorului german Schulenburg, era împotriva unui război declarat de România împotriva U.R.S.S. Molotov, cel care semnase Pactul sovieto-german din 23 august 1939, alături de Ribbentrop, ministrul de Externe al Germaniei, precum și Protocolul adițional secret în care „partea sovietică subliniază interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia”, cerea, prin Gafencu, guvernului român și lui Ion Antonescu să nu declare război, deoarece U.R.S.S. îi recunoaște granița pe Nistru, oferind încheierea imediată a Tratatului, în acest scop, la Moscova sau la București.

Conținutul apelului care tranșă dintr-o dată problema spinoasă a graniței de est a României se regăsește în memoriile lui Ioan Mocsony-Stârcea, păstrate în manuscris la Arhivele Naționale. Textul apelului a rămas necercetat și niciun actor politic care a îndeplinit funcții de răspundere nu s-a referit la propunerea tentantă a lui Molotov. Nu se cunosc motivele pentru care acest document n-a fost valorificat, fiind ocolit de către cercetători, istorici și politologi. Probabil, a fost o acțiune deliberată, o „indicație de sus”, mai sus de București, după victoria U.R.S.S. asupra Germaniei, când prestigiul Sovietelor a crescut foarte mult și, în noile condiții, nu i-ar fi convenit să se știe că, într-un moment de cumpănă, a apelat la o țară învinsă, ocupată, aflată la bunul plac al ocupantului.

De asemenea, nici Molotov, după victoria în Marele Război pentru Apărarea Patriei, nici Stalin, niciun alt membru al guvernului sovietic nu se referă la încercarea de a normaliza relațiile cu România, prin renunțarea la război, în dimineața zilei de 22 iunie 1941. Dar nici diplomații noștri, Alexandru Cretzianu, Grigore Gafencu, Grigore Niculescu-Buzești, Constantin Vișoianu, nici mareșalul Ion Antonescu și nici Mihai Antonescu nu amintesc de „telefonul lui Molotov”,

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

care nu a fost pomenit nici în procesul criminalilor de război, deoarece ar fi fost considerat un act de acuzare¹.

Avem indicii că textul referitor la acest eveniment cuprinde, pe lângă esența apelului telefonic al lui Molotov către Grigore Gafencu, și intervențiile memorialistului, precum și digresiunile lui Gafencu, probabil ambele distorsionate de timp, deoarece memoriile lui Ioan Mocsony-Stârcea sunt redactate după anul 1944. Însă nu-l putem acuza nici pe unul, nici pe celălalt că au „inventat” o situație poate dorită, dar ireală.

Pentru a îndepărta orice urmă de îndoială cu privire la existența și importanța textului care ar fi putut schimba natura relațiilor cu vecinul de la răsărit, îl reproducem aici, cu scopul de a sta la dispoziția cercetătorilor și istoricilor, precum și a celor pasionați de istorie: „Grigore Gafencu (fostul ambasador al României la Moscova) a fost înlocuit cu Gheorghe Davidescu; era ostil războiului cu U.R.S.S., de acord cu colegul său german, contele von Schulenburg, vechi cunosător al situației din Uniunea Sovietică, cu care stabilise raporturi excelente și care fusese autorul principal al acordurilor Molotov-Ribbentrop. Temându-se de rezultatul negativ al unui război ofensiv în Rusia, ambasadorul Reichului se opusese constant războiului [...]. Schulenburg și Gafencu nu fuseseră ținuți la curent [...], ci, dimpotrivă, dezinformați de guvernele lor cu privire la atacul iminent germano-româno-finlandez asupra Uniunii Sovietice, încât au fost într-adevăr total surprinși a se trezi, în noaptea de 21 spre 22 iunie 1941, chemați de Molotov, care le-a anunțat agresiunea germană. Se vede că aceasta fusese declanșată numai de nemți care, fiind singurii care dispuneau de puternice mijloace ofensive și voind să exploateze la maximum elementul surpriză, au pornit războiul pe granița comună germano-rusă, din Prusia și Polonia, unde era concentrat grosul armatelor sovietice, pentru a le paraliza din primul șoc aviația și blindatele, din moment ce Molotov, emoționat de gravitatea situației, i-a cerut lui Gafencu să comunice urgent guvernului său apelul celui sovietic, ca România să nu participe la agresiune, întrucât Uniunea Sovietică i-ar recunoaște granița Nistrului, în cazul menținerii păcii între ele, propunând încheierea imediată a tratatului în acest scop, la Moscova sau București. Gafencu, care spera că nu e prea târziu pentru acceptarea acestei unice oferte sovietice de a recunoaște Basarabia (și Bucovina), pe care Titulescu se străduise în zadar a o primi în tratatele sale cu Litvinov, transmisese pe loc comunicarea, cu recomandarea sa insistentă a acceptării ofertei sovietice. Armata noastră era intactă, sub comandă autonomă, grupată într-un dispozitiv separat și cu mult superioară efectivelor germane din România, iar ordinul trecerii Prutului nu i-a fost dat decât în dimineața de 22 iunie, așa că nu numai în principiu, dar și de fapt, era perfect posibil (și chiar mult mai ușor decât la 23 august), a nu se alătura cauzei germane, din clipa în care țelul războiului nostru

¹ Gheorghe Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 331–339; Idem, *Din istoria secretă a celui de-al Doilea Război Mondial*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 328.

a fost atins înainte de a fi început, fără a risca ciocnirea cu Germania, căreia atunci nu i-ar fi convenit deloc, trupele ei din Moldova putând să se scurgă în curând prin Bucovina retrocedată (care implica pentru sovietici și retragerea din Rusia subcarpatică și Galiția), către aripa dreaptă a frontului german, care și așa avea să atingă Volînya într-o săptămână. Și, cum la Externe nici Cretzianu nu știa absolut nimic din angajamentele personale și ultrasecrete al Conducătorului [Antonescu] față de Hitler, nici despre amploarea concentrării armatei noastre în nord-estul țării și iminența atacului”².

Suspiciunile noastre cu privire la veridicitatea apelului ministrului de Externe al U.R.S.S., Viaceslav Molotov, din dimineața zilei de 22 iunie 1941, prin care se garanta granița Nistrului și încheierea unui tratat, atât de mult căutat de România, sunt amplificate de mărturiile lui Grigore Gafencu din jurnalul său, care nu se referă la intervenția lui Molotov. Facem precizarea că Grigore Gafencu fusese demis (rechemat) din funcția de ambasador la Moscova, avându-se în vedere poziția lui față de război, dar încă se afla la Moscova, așteptând instrucțiuni de la București. În jurnal, pentru ziua de 22 iunie 1941, Gafencu face următoarele însemnări: „Un telefon al lui von Walther mă scoală din somn: nemții au pătruns în cursul nopții în Rusia, pe toată întinderea frontierei, de la Marea Baltică la Marea Neagră. Aflu că guvernul român ne-a așezat sub oblăduirea ambasadei germane. «Ce instrucțiuni aveți?» mă întrebă von Walther. «Niciuna!» «Curios!» «Atunci, cere numaidecât! Nu putem să vă luăm cu noi dacă nu știm când și cum veți rupe legăturile». Schulenburg a fost azi dimineață la Molotov ca să-și ceară pașapoartele. Molotov a fost, pare-se, foarte liniștit [...]. Războiul a început fără ultimatum, fără negocieri, fără declarații. O «simplă operațiune militară» [...]. Prindem câteva crâmpoie la radio din discursul lui Antonescu [...]. Suntem, deci, în stare de război cu U.R.S.S.”³. După cum se poate observa, pagina din jurnal, datată 22 iunie, nu conține nimic în sensul celor afirmate în memoriile lui Ioan Mocsony-Stârcea. O discuție între Grigore Gafencu și Molotov a avut loc, dar în ziua de 24 iunie: „La ora două primesc un telefon de la Kremlin. Molotov dorește să mă vadă [...]. România nu avea dreptul să rupă pacea cu U.R.S.S. Știu că, după reluarea Basarabiei, nu mai avem nicio pretenție împotriva ei”⁴. A se observa că Molotov nu amintește nimic de nordul Bucovinei, nici de Ținutul Herța, care sunt amintite de Gafencu; or, tocmai ocuparea samavolnică, discreționară a teritoriilor

² Textul se află la Arhivele Naționale București, Fond *Regina Maria*, vol. I, *Arhiva personală a Reginei Maria*, p. 138–139. Acesta a fost redactat de Ioan Mocsony-Stârcea după anul 1944. Volumele 1, 2 și 3, din cele 5 ale memoriilor lui Ioan Mocsony-Stârcea, au fost cercetate și rezumate în anul 2003 de Olimpia Bădăluță (1924–2008), care căuta informații despre regina Maria și despre fiica ei, principesa Ileana, constituindu-se astfel un fond arhivistic aflat acum în posesia autorului. Textul și un scurt comentariu au fost publicate în cartea *Umor fără frontiere...la Vama*, Iași, Editura PIM, 2006 (lucrare apărută în tiraj mic și cu circulație redusă).

³ Gheorghe Buzatu (editor), *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, vol. I, *Documente, mărturii și comentarii*..., Iași, Editura BAI, 1990, p. 240.

⁴ *Ibidem*, p. 243.

României a fost cauza pentru care s-a procedat la dobândirea lor cu armele. În finalul convorbirii, Molotov a răspuns: „În ce privește Basarabia, am părerea mea. Dacă ați fi vrut, am fi putut găsi, din vreme, o înțelegere cu privire la ea, care ne-ar fi scutit de multe neplăceri”⁵. Da, s-ar fi găsit o soluție în toată perioada interbelică, dar, probabil, ar fi trebuit să renunțăm la Tezaur. Este vechea politică rusească de pe vremea țarilor: îți dau ce este al tău, dacă cedezi altceva în schimb sau te compensează cu altceva, care este tot al tău. Așa s-a întâmplat după Războiul de Independență din 1877–1878, când am fost nevoiți să schimbăm cele trei județe (Kahul, Ismail și Bolgrad, sudul Basarabiei propriu-zise), primite de Moldova la 1856, prin Tratatul de Pace de la Paris, cu teritoriul, tot românesc, al Dobrogei. Rusia, învinsă în Războiul Crimeii (1853–1856), a fost pedepsită de marile puteri, luându-se de la gurile Dunării o suprafață de 10 288 km², cu o populație de 127 330 de locuitori, dată, să se știe, Moldovei, nu Turciei, de la care se pretinde de către Rusia că s-a luat teritoriul dintre Prut și Nistru, prin Pacea de la București, din 1812. Chiar țarul Alexandru I nu vorbea de o anexiune, ci de „eliberarea unui teritoriu de sub jugul otoman, căruia i s-a dat numele de Basarabia”⁶. Appetitul teritorial al Rusiei a fost pantagruelic, iar românii au avut nenorocul de a se afla în direcția ei de expansiune. Dar aflarea „în calea tuturor răutăților” nu explică decât parțial faptul că românii trăiau pe hărți diferite. Și atunci și acum, mai ales acum, ne lăsăm cu apărarea în seama altora. S-a văzut ce s-a întâmplat cu teritoriile românești când ne-am aflat sub suzeranitatea Sublimei Porți, am văzut cum a fost cedată Bucovina Austriei și cum a fost cedată Basarabia Rusiei. Până la acapararea de către Austria a nord-vestului Moldovei, numit ulterior Bucovina, nu s-a ridicat nicio pretenție asupra acestei părți de țară românească din partea ucrainenilor. Ucrainenii din teritoriile stăpânite de Austria, numiți și ruteni, au cerut, la 1848, formarea unei provincii naționale rutene, în care era cuprinsă și o parte din Bucovina⁷. Pretențiile au crescut și la 1918, când se urmărea realizarea unei Ucraine independente, până a se cuprinde teritoriile românești din Maramureș, din nordul și sudul Basarabiei, pe lângă cele din Bucovina, incluse într-un ipotetic stat⁸ de 850 000 km². În condițiile în care Ucraina a devenit o republică unională în cadrul U.R.S.S., pretențiile ucrainene asupra teritoriilor românești au fost preluate de către imperialismul sovietic. Chiar după ce România a semnat, în septembrie 1914, un acord secret cu Rusia, prin care i se recunoștea dreptul de a reuni părțile din Austro-Ungaria, locuite de români, Rusia și-a manifestat intenția de a aplica în

⁵ *Ibidem*, p. 245.

⁶ Stelian Neagoe, *Istoria Unirii Românilor. De la Cuza Vodă Întemeietorul la Ferdinand I Întregitorul*, București, Editura Diogene, 1993, p. 250–252.

⁷ Ion I. Nistor, *Problema ucraineană în lumina istoriei*, Rădăuți, Editura Septentrion, Editura Agora, 1997, p. 24–25.

⁸ *Ibidem*, p. 34–35.

Bucovina împărțirea teritoriului pe criteriul naționalităților⁹. Pentru cei avizați, pretențiile U.R.S.S. asupra Bucovinei, exprimate prin ultimatumul din 26 și 27 iunie 1940, nu trebuiau să fie o surpriză. Eram total descoperiți, Franța fusese înfrântă de trupele germane și capitulase în 20 iunie 1940, nu aveam nicio protecție, iar poziția oamenilor politici români, care au crezut în Franța și Anglia, s-a dovedit a fi falimentară. Cotitura spre Germania s-a făcut cu sacrificiul României Mari: în trei luni am pierdut Basarabia, nordul Bucovinei și Ținutul Herța (50,5 mii km², cu o populație de 3,7 milioane de locuitori¹⁰). Prin Diktatul de la Viena, din 30 august 1940, am cedat nord-vestul Ardealului (43 942 km² și o populație de 2 667 007 locuitori, din care 49% români), la care adăugăm sudul Dobrogei, Cadrilaterul, cu două județe, Durostorum și Caliacra (cu o suprafață de aproximativ 7 000 km²)¹¹.

Partea rămasă din România, o formă curioasă, o caricatură a României normale, a fost garantată de Germania și Italia, slabă consolare, la care adăugăm absența unui acord semnat cu U.R.S.S., după raptul teritorial din vara anului 1940, invocată de U.R.S.S., atât la semnarea armistițiului, cât și în Tratatul de Pace de la Paris, din 1947. Oamenii politici de atunci, dezorientați și striviți de povara răspunderii, ar fi vrut un acord semnat cu U.R.S.S., garanție că Armata Roșie nu va staționa pe Carpații Orientali, dar au fost refuzați constant. Evenimentele s-au succedat rapid și așa putem spune că România nu a consimțit la cedările teritoriale. Întâmplarea, nu clarviziunea, i-a călăuzit pe cei care nu au știut să apere edificiul politic realizat la 1918, pe care nu trebuie să-i absolvim de vină. Gestul lor nu-i eroic (ca peste tot, sunt excepții), seamănă mai curând a trădare.

Cum s-a ajuns la cedare fără onoare? De regulă suntem repede dispuși să dăm vina pe alții, pe Pactul Molotov-Ribbentrop, pe Germania lui Hitler, pe U.R.S.S.-ul lui Stalin, pe notele ultimative din 26–28 iunie 1940, pe punctul al 3-lea din Protocolul adițional secret, pe cei care n-au semnat Tratatul din 20 octombrie 1920, cu privire la recunoașterea unirii Basarabiei cu România etc. Trebuia să fi învățat că marile puteri trăiesc din umilința celor care se lasă umiliți, așa că tragedia din vara lui 1940 vine după un șir de greșeli, cu atât mai mari, cu cât nu eram în stare, nici material, nici moral, să ne apărăm singuri. Iată și incriminatul punct 3 din Protocolul adițional secret: „În privința Europei sud-estice, partea sovietică subliniază interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia. Partea germană își declară totalul dezinteres politic față de aceste teritorii”¹². Dezinteresul

⁹ Ion Varta, *Proiecte rusești de anexare a Bucovinei în perioada Primului Război Mondial*, în vol. Emil I. Emandi, Gh. Buzatu, Vasile S. Cucu (ed.), *Geopolitica*, vol. I, Iași, Editura Glasul Bucovinei, 1994, p. 449–455.

¹⁰ *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia. Culegere de documente* (în continuare se va cita *Pactul Molotov-Ribbentrop*), Chișinău, Editura Universitas, 1997, p. 93.

¹¹ Mareșalul I. Antonescu, *Românii, originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, Iași, Editura Moldova, 1991, p. 74.

¹² *Pactul Molotov-Ribbentrop*, p. 67.

Germaniei i-a determinat pe Stalin și pe Molotov să pluseze: pe lângă Basarabia, cer și Bucovina, după cum aflăm din telegrama ambasadorului german Schulenburg către ministrul Afacerilor Externe al Germaniei, deoarece teritoriile în discuție sunt locuite majoritar de ucraineni, după cum sublinia apăsător Molotov¹³. Intervenția Germaniei, prin Schulenburg, a redus pretențiile U.R.S.S. numai la partea de nord a Bucovinei. Cât despre restituirea tezaurului, „nici vorbă nu poate fi despre asta, deoarece România a exploatat destul de mult timp Basarabia”, îi spune Molotov ambasadorului german¹⁴.

Urmează notele ultimative ale guvernului sovietic adresate guvernului român, la 26 iunie 1940, orele 22, și în noaptea de 27 spre 28 iunie 1940. Marea problemă în legătură cu aceste note ultimative este dacă puteau fi evitate, dacă se putea evita drama trăită de România. Cercetările din ultimul timp arată că și Rusia Sovietică (cea de până în 1922) a dorit rezolvarea problemei Basarabiei pe altă cale decât cea a războiului. Pe de altă parte, nu s-a acordat suficientă atenție poziției marilor puteri față de unirea Basarabiei cu România, prin hotărârea istorică a Sfatului Țării, din 27 martie 1918¹⁵.

Puterea bolșevică a încercat ocuparea Basarabiei prin forța armelor (atacul armat din ianuarie 1919 și cel din 27 mai 1919, de la Tighina), dar, prinsă în focul războiului civil, a renunțat la a mai ataca Basarabia, văzând că România nu devine o bază de atac pentru generalii albgardiști și nici nu atacă puterea sovietică. În timp ce se desfășura războiul civil din Rusia, la Paris s-au deschis lucrările Conferinței de Pace (1919–1920), în cadrul căreia „cei patru mari” aveau rolul hotărâtor în trasarea noii hărți politice a Europei și a lumii. Atâta timp cât situația din Rusia rămânea incertă, Marile Puteri aveau față de România și Basarabia o atitudine de ostilitate. Dar și față de războiul purtat cu Ungaria sovietelor a lui Béla Kun, încheiat cu ocuparea, la 4 august 1919, a Budapestei, de către armata română, marile puteri erau gata să pedepsească România. Se credea, în marile capitale apusene, că puterea bolșevică va fi învinsă de generalii albgardiști Denikin, Yudenici și Kolceac și, în acest caz, Clemenceau, premierul Franței, oferea Basarabia ucrainenilor, iar delegațiile italiană și americană din Consiliul Suprem condiționau și șantajau discutarea recunoașterii unirii Basarabiei de retragerea trupelor române din Budapesta¹⁶.

Pe măsură ce puterea bolșevică se consolidează, poziția marilor puteri se schimbă față de Basarabia; sunt luate în seamă „aspirațiile generale ale populației

¹³ *Ibidem*, p. 8 și urm.

¹⁴ *Ibidem*, p. 15.

¹⁵ Noile abordări în problematica Basarabiei le datorăm prof. univ. dr. Mihai Iacobescu, care semnează materialul *Câteva reflecții la un veac de la prima conflagrație mondială*, publicat în „Crai nou”, Suceava, anul XXVII, nr. 7233, 22 august 2016, p. 9; nr. 7239, 29 august 2016, p. 9; nr. 7245, 5 septembrie 2016, p. 9.

¹⁶ *Idem*, „Crai nou”, anul XXVII, nr. 7233, 22 august 1916, p. 9.

din Basarabia și caracterul moldovenesc al acestei regiuni”¹⁷. Tratatul din 20 octombrie 1920 recunoștea unirea Basarabiei cu România, dar a rămas nevalidat de către Japonia și S.U.A. și, sub acest aspect, nu putea fi invocat în relațiile cu Rusia Sovietică.

Ion I. C. Brătianu s-a retras de la Conferința Păcii, fiind considerat prea inflexibil și intratabil, dar și de la șefia guvernului, fiind înlocuit cu Alexandru Vaida-Voevod, înzestrat cu multe calități, cu simțul măsurii și al proporțiilor. Acesta a fost acceptat și apreciat de către toți participanții de la Conferința Păcii, fiind în același timp receptiv la prima propunere bolșevică de reluare a relațiilor dintre cele două țări, avansată la 24 ianuarie 1920, de către Cicerin, comisarul Afacerilor Externe. Cicerin vorbește despre începerea negocierilor de pace, dar nu fusesem în război cu Rusia, nici cu Rusia Sovietică. Debarcarea lui Vaida-Voevod și înlocuirea lui cu Al. Averescu a pus capăt începerii tratatelor, deoarece Averescu a pus clar pentru guvernul bolșevic problema recunoașterii unirii Basarabiei cu România și înapoierea Tezaurului¹⁸. Cicerin n-a mai dat niciun răspuns. Tratatul purtat după anul 1920 și înțelegerile dintre N. Titulescu și Litvinov, începând cu anul 1933, nu au dus la niciun rezultat, pare că punctele de vedere erau ireconciliabile. S-a cerut Tezaurul în schimbul Basarabiei. Nu l-au dat, și nu avem nici Tezaurul, nici Basarabia. Era pregătită diplomația românească să reziste duelului cu diplomația rusă? În afară de perioadele în care N. Titulescu a inițiat convorbiri și tratative cu Litvinov, când am câștigat ceva, o mică parte din Tezaur, osemintele lui Dimitrie Cantemir, reluarea relațiilor diplomatice cu U.R.S.S., nu se poate afirma că diplomația românească a netezit asperitățile care stăteau în calea unei înțelegeri reale.

Să amintim că în memoriile lui Ioan Mocsony-Stârcea se preciza că ceea ce oferea Molotov (nu emoționat, ci, realmente, strâns cu ușa de perspectiva imediată a unui război, pe Prut, și cu România), adică granița pe Nistru și un tratat româno-sovietic, era, în viziunea memorialistului, care scrie *post factum*, cu mult superior față de ce obținuse Titulescu de la Litvinov, în anul 1936. Niște însemnări făcute de către avocatul timișorean Aurel Cosma, în urma convorbirilor pe care le-a avut cu N. Titulescu, la Saint Moritz, în ultimele zile ale anului 1939, trimise primului ministru *ad interim* și ministrului Afacerilor Străine, Mihai Antonescu, la 8 februarie 1944, intitulate *Chestiunea Basarabiei și Alianța cu Polonia și politica noastră de neutralitate*, vin să arunce o altă viziune asupra relațiilor româno-sovietice și asupra diplomatului N. Titulescu. Ion Calafeteanu publică atât scrisoarea lui Aurel Cosma, cât și textul dictat de N. Titulescu la Saint Moritz, în 29 decembrie 1939, din care aflăm poziția marelui diplomat față de Basarabia și de relațiile României cu U.R.S.S. Iată ce spune N. Titulescu: „Am vrut să păstrez o linie constantă de apărare a Basarabiei. Nu vreau Basarabia de la ruși. Aceasta ar

¹⁷ Idem, „Crai nou”, anul XXVII, nr. 7239, 29 august 2016, p. 9.

¹⁸ Idem, „Crai nou”, anul XXVII, nr. 7245, 5 septembrie 2016, p. 9.

însemna că rușii o dobândiseră în mod legal [...] și, atunci când e vorba de Basarabia, eu cer întotdeauna un singur lucru: recunoașterea hotarelor dintre aceste două țări”. În acest spirit, Litvinov a recunoscut granița Nistrului în anul 1933, prima dată, apoi, la 21 iulie 1936, la Montreaux. Chiar dacă Tratatul cu U.R.S.S. n-a fost ratificat, a fost și ar mai putea fi o linie de conduită diplomatică și o bază de plecare într-o eventuală discuție româno-rusă. E de prisos să arătăm că diplomații de după Titulescu, debarcat în anul 1936 din rațiuni politice de către Carol al II-lea și de către primul ministru de atunci, Gh. Tătărescu, au cerut, asemenea lui Victor Antonescu, Basarabia de la ruși¹⁹. Într-o discuție ulterioară, cerută de Litvinov, când N. Titulescu nu mai era la Ministerul de Externe, acesta l-a întrebat: „D-ta crezi că România are Basarabia?”. Orientarea spre Germania a României l-a determinat pe Litvinov să afirme că „sunteți în serviciul Germaniei și pentru noi Basarabia va rămâne mereu, din moment ce recunoașteți că nu o aveți, sabia lui Damocles”²⁰. Peste numai doi ani, în 1939, la 23 august, U.R.S.S. și Germania își împart sferele de influență în Europa prin Pactul care poartă numele lui Molotov și Ribbentrop.

Soarta României era pecetluită, după cum anticipase N. Titulescu. Când Molotov, în nota ultimativă a guvernului sovietic, adresată României, din 26 iunie 1940, arată că „Uniunea Sovietică nu s-a împăcat niciodată cu faptul luării cu forța a Basarabiei”²¹, repetând, de fapt, ce spusese încă din primăvara anului 1940, la 29 martie, în discursul ținut în Sovietul Suprem al Uniunii Sovietice, că „există o chestiune litigioasă nerezolvată, aceea a Basarabiei”, soarta României Mari era pecetluită. La întâlnirea dintre Molotov și Gh. Davidescu, ambasadorul român la Moscova, care a avut loc la Kremlin, în data de 27 sau 28 iunie 1940, Molotov repetă un neadevăr strigător la cer: „partea dominantă a populației este ucraineană”, urmat de un altul, în legătură cu nordul Bucovinei: „guvernul sovietic cere această parte a Bucovinei ca despăgubire pentru dominația română în Basarabia timp de 22 de ani”²². De asemenea, brutalitatea ultimatumurilor amintea guvernanților români că „guvernul sovietic a așteptat 22 de ani, însă guvernul român nu a luat niciodată hotărârea de a rezolva chestiunea”²³. În plus, sovieticii erau informați despre, să le spunem, imperfecțiunile administrației românești, dominată de incompetență, corupție și furt pe față, deși guvernele României au încercat, în unele direcții au și reușit, să atenueze starea de înapoiere moștenită de la regimul țarist²⁴. Dar, în

¹⁹ Ion Calafeteanu, *Nicolae Titulescu: „Nu vreau Basarabia de la ruși”*, în vol. *Crezul istoriei. In honorem prof. univ. dr. Mihai Iacobescu la 75 de ani*, coordonatori: prof. univ. dr. Ștefan Purici, prof. univ. dr. Dumitru Vitcu, Iași, Editura Junimea, 2013, p. 379–383.

²⁰ *Ibidem*, p. 383.

²¹ *Pactul Molotov-Ribbentrop*, p. 17.

²² *Ibidem*, p. 23.

²³ *Ibidem*, p. 24.

²⁴ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, Editura Asociației „Uniunea Culturală Bisericească din Chișinău”, 1923; Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, Editura „Victor Frunză”, 1992.

situația administrației, înapoierii și rapacității funcționarilor români, ne sprijinim pe un document nevalorificat, datorat lui I. Naum, doctor în drept și filosofie, fost consilier juridic, avocat în București, care-și intitulează însemnările *Împroprietărirea cinstei. Anchetă și propuneri*. Raportul era adresat Reginei Maria: „Îndrăznesc să aduc la cunoștința Majestății Voastre, gata să-l susțin și să-l dezvolt, rezultatul anchetei pe care am făcut-o în mod foarte discret în noile provincii, în Vechiul Regat și în străinătate. Sunt, Doamnă, al Majestății Voastre foarte umil și supus servitor”²⁵. I. Naum se referă la provinciile unite cu România în anul 1918, Transilvania, Bucovina și Basarabia, și rămâne surprins de faptul că se aștepta, atât în Transilvania, cât și în Bucovina, desprinderea de România și organizarea politică a unor republici rupte de levantinismul bucureștean. Cât privește Basarabia, I. Naum începe cu ce considera acesta că era mai grav: „Greșeala imensă comisă de guvern consistă din trimiterea ca funcționari a unor oameni care n-au fost la înălțime [...]. Apoi, peste tot, în poliție, jandarmi, profesori, funcționari de tribunale și de finanțe, armată, agenții comerciale și de industrie, toți fură, fără măcar a-și da silința de a se ascunde”²⁶. „În opoziție cu țărănimea săracă, incultă și barbară, abrutizată de alcool și mizerie, clasa superioară rusificată este de partea rușilor și [a] bolșevicilor. Gravitatea situației este accentuată de faptul că imensa majoritate a evreilor este bolșevică [...], astfel încât astăzi sunt în Basarabia peste trei sute de mii de bolșevici care așteaptă doar un semnal pentru a trece prin foc și sânge toată provincia Basarabia”²⁷. După ce arată care este situația în învățământ, cu profesori care nu știu un cuvânt românesc, I. Naum concluzionează: „Dacă nu se iau măsuri imediate și drastice, Basarabia e pierdută”²⁸.

Descoperiți în exterior, cu o situație internă de care se putea profita, România era în anul 1940 la bunul plac al marilor puteri totalitare: Germania și U.R.S.S. Putea să se salveze? Putea. Au lipsit voința politică și puterea de sacrificiu. Puteam juca atunci pe o singură carte, cartea rezistenței, fără nicio șansă de victorie, dar rezistența noastră ne-ar fi impus lumii de atunci, marilor puteri, chiar Uniunii Sovietice. Exemplul Finlandei era edificator pentru România, cu unele amendamente: a) poziția geostrategică a celor două țări era total diferită. După ce străbați Finlanda, dai în Oceanul Înghețat de Nord, pe când poziția României te duce în Balcani, la Constantinopol, la Marea Neagră și Marea Mediteraneană și spre centrul Europei; b) eram diferiți noi, românii, de finlandezi; eram mai înclinați spre contemplare, adică spre pierderea timpului, dispuși să ne lăsăm apărați de alții, pe când finlandezii, trăind într-o climă severă, muncind din greu pentru a smulge naturii cele de trebuință, se bazau numai pe ei înșiși, erau dârji și hotărâți să reziste.

²⁵ *Împroprietărirea cinstei. Anchetă și propuneri*, text dactilografiat, aflat la autor, găsit de Olimpia Bădăluță la Arhivele Naționale București, Fond Regina Maria.

²⁶ *Ibidem*, p. 8.

²⁷ *Ibidem*, p. 9.

²⁸ *Ibidem*, p. 10.

Hotărârea noastră de a rezista trebuia să pornească de la oamenii politici, de la regele Carol al II-lea, de la ofițerii superiori și de la partidele politice, care atunci acționau clandestin, având în vedere resursele noastre de a ne opune și de a rezista până a fi ocupați, cel puțin până la Carpații Orientali, de către U.R.S.S., iar restul teritoriului de către Germania. Noi, în situația grea în care ne aflam, n-am știut să mizăm pe cele două surse râvnite de Germania, cerealele și petrolul, care ne-ar fi putut salva. Ce poți face când prim-ministrul țării tale angajează țara în sensul cedării?²⁹ Putea fi schimbat, dar regele era și el pentru cedare, știm asta, chiar dacă poza în războinicul intransigent. În Parlament, Gheorghe Tătărescu spunea că nu puteam să ne luptăm cu un imperiu de 180 de milioane, noi, cu 20 de milioane, dar Finlanda cum a putut lupta, ea, cu 5 milioane de locuitori? Cele două Consilii de Coroană, întrunite în urma notelor ultimative din 26 și 27 iunie 1940, ne arată clar că participanții, în majoritate, erau, dintru început, pentru retragere și cedare. Consiliile de Coroană au avut loc în aceeași zi, pe 27 iunie, la ore diferite, 12.20 și 21.00, ambele cu același rezultat: lașitate și cedare³⁰. În primul Consiliu de Coroană, din cei 27 de participanți, miniștri și consilieri regali, 11 au votat contra, 10 pentru, cinci pentru discuții, unul rezervat. La Consiliul de la orele 21, din 28 de participanți, numai șase au fost pentru rezistență – cei care nu aveau rolul hotărâtor (N. Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ștefan Ciobanu și Ernest Urdăreanu); un vot, cel al lui Victor Antonescu, a fost exceptat, nici pentru, nici contra; 21, însemnând cei cu răspunderi și cu decizia (printre care generalul I. Ilcuș, ministru de Război; generalul Florea Țenescu, șeful Marelui Stat Major; Gheorghe Tătărescu) au fost pentru cedare³¹.

Privind retrospectiv, rămâi surprins de lipsa de voință, de informare, de cunoștințe la factorii de decizie, care s-au străduit să convingă că nu putem rezista, suntem prea slabi și neajutorați. Acum știm că s-au exagerat mult forțele de invazie (100 de divizii de infanterie, 20 de brigăzi de infanterie, șapte divizii moto și de parașutiști), față de cele 40 de divizii românești care ar fi trebuit să apere Transilvania contra ungarilor și Cadrilaterul contra bulgarilor. Cei care au cedat nu au mizat deloc pe capacitatea de rezistență a armatei române, pe linia Nistrului, Prutului, eventual Siretului, și nici nu s-au luat în considerare disensiunile ruso-germane și nici interesele majore ale Germaniei în România. De asemenea, nu s-a avut în vedere că în Armata Roșie, de invazie, care aparținea Frontului de Sud și avea comandant pe generalul de armată Jukov, s-au produs defecțiuni, unele grave, de care se putea profita³². Pe de altă parte, raportul de forțe nu era atât de disproportionat, după cum se credea, acesta depășea sensibil 2/1, însă la înzestrarea

²⁹ *Pactul Molotov-Ribbentrop*, p. 21–22.

³⁰ Gheorghe Buzatu, *Rolul factorului geopolitic în determinarea opțiunii României privind evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, în 1940*, în vol. Emil I. Emandi, Gh. Buzatu, Vasile S. Cucu, *op. cit.*, p. 486.

³¹ *Ibidem*, p. 486–487.

³² *Pactul Molotov-Ribbentrop*, p. 26 și urm.

tehnică eram deficitari, la tancuri și avioane de luptă și chiar la artilerie. Nu susținem niciun moment că puteam rezista pe termen lung, arătăm numai că cedarea fără luptă a fost calea cea mai proastă care se putea alege. Retragerea precipitată a administrației și a armatei, făcută pe fugă și haotic, a dus la pierderi de oameni și de materiale de război. Am salvat statul? Un stat ros de povara înfrângerii!

Având în vedere factorii politici, economici, de apărare, cei ai armatei, precum și pe cei de ordin moral, care caracterizau România de atunci, putem afirma că nu eram o amenințare atât de mare pentru U.R.S.S., încât chiar semnatarul notelor ultimative și al Pactului dintre Germania și U.R.S.S., Molotov să se adreseze, timorat și rugător, prin Grigore Gafencu, guvernului român, cu propunerea de a nu începe războiul, deoarece ni se dau teritoriile înapoi, Basarabia și nordul Bucovinei, și de a încheia un tratat. Acest lucru nu este de crezut, mai ales că nu există alte mărturii care să confirme aceste evenimente. Totuși, putem să ne întrebăm cum de un om cu pregătire și care a îndeplinit funcții importante, Ioan Mocsony-Stârcea, a comis deliberat un neadevăr atât de evident. Nu-i de crezut nici că Grigore Gafencu, autor și el al unui jurnal, să fi distorsionat atât de mult realitatea întâlnirii cu Molotov, la Moscova. S-ar putea găsi ceva, o cât de mică aluzie, în însemnările lui Schulenburg?

Chiar dacă armata română s-ar fi oprit la Nistru, cum s-a spus, nu avem nicio garanție că n-am fi fost „eliberați” de Armata Roșie. Nici dacă n-am fi participat la război, ducând lașitatea la limita superioară, tot nu aveam garanția că nu eram ocupați de U.R.S.S., la fel ca Bulgaria. În ambele cazuri, pierdeam tot ce avea de ocupat U.R.S.S.³³.

³³ Vezi Ion Constantin, *Basarabia sub ocupație sovietică: de la Stalin la Gorbaciov*, București, Editura Fiat Lux, 1994.